

LINKÖPINGS UNIVERSITET
Institutionen för religion och kultur
Avdelningen för filosofi

**Det estetiska problemet -
relationen mellan det estetiska och etiska i Kierkegaards filosofi**

Av: Jan Aronsson
Handledare: Jan Willner

Innehållsförteckning

Sammanfattning/summary	3
Kierkegaards filosofi.....	4
<i>Introduktion</i>	<i>5</i>
<i>Kierkegaards retorik</i>	<i>6</i>
<i>Kierkegaard syn på filosofins uppgift.....</i>	<i>7</i>
<i>Kierkegaards människosyn.....</i>	<i>9</i>
Kierkegaards stadieteori	11
<i>Det estetiska stadiet och dess moral</i>	<i>12</i>
<i>Det etiska stadiet och dess moral.....</i>	<i>16</i>
<i>Det religiösa stadiet</i>	<i>17</i>
<i>Kierkegaards syn på etik</i>	<i>17</i>
Det estetiska problemet	20
<i>Förutsättningarna för estetikerns val av det etiska</i>	<i>25</i>
Lösningen på det estetiska problemet	28
<i>Kierkegaards lösning på det estetiska problemet.....</i>	<i>28</i>
<i>Förslag till modifiering</i>	<i>30</i>
Referenslista.....	33

Upphovsrätt

Detta dokument hålls tillgängligt på Internet – eller dess framtida ersättare – under 25 år från publiceringsdatum under förutsättning att inga extraordinära omständigheter uppstår.

Tillgång till dokumentet innebär tillstånd för var och en att läsa, ladda ner, skriva ut enstaka kopior för enskilt bruk och att använda det oförändrat för ickekommersiell forskning och för undervisning. Överföring av upphovsrätten vid en senare tidpunkt kan inte upphäva detta tillstånd. All annan användning av dokumentet kräver upphovsmannens medgivande. För att garantera äktheten, säkerheten och tillgängligheten finns lösningar av teknisk och administrativ art.

Upphovsmannens ideella rätt innefattar rätt att bli nämnd som upphovsman i den omfattning som god sed kräver vid användning av dokumentet på ovan beskrivna sätt samt skydd mot att dokumentet ändras eller presenteras i sådan form eller i sådant sammanhang som är kränkande för upphovsmannens litterära eller konstnärliga anseende eller egenart.

För ytterligare information om Linköping University Electronic Press se förlagets hemsida <http://www.ep.liu.se/>.

Copyright

The publishers will keep this document online on the Internet – or its possible replacement – for a period of 25 years starting from the date of publication barring exceptional circumstances.

The online availability of the document implies permanent permission for anyone to read, to download, or to print out single copies for his/her own use and to use it unchanged for non-commercial research and educational purposes. Subsequent transfers of copyright cannot revoke this permission. All other uses of the document are conditional upon the consent of the copyright owner. The publisher has taken technical and administrative measures to assure authenticity, security and accessibility.

According to intellectual property law the author has the right to be mentioned when his/her work is accessed as described above and to be protected against infringement.

For additional information about Linköping University Electronic Press and its procedures for publication and for assurance of document integrity, please refer to its www home page: <http://www.ep.liu.se/>.

Sammanfattning

Denna uppsats behandlar Sören Aabye Kierkegaards (1813-1855) filosofi med avseende på förhållandet mellan det *estetiska* och *etiska* stadiet. Resultat av uppsatsen faller ut i ett förslag till modifiering av Kierkegaards lösning på det estetiska problemet. Förslaget till modifiering går ut på att istället inta en *epistemisk* hållning till de metafysiska sanningsanspråk som görs i Kierkegaards filosofi. Med en epistemisk hållning menas en position som bygger på stipulativa välgrundade trosföreställningar. Argumentet för detta är att vi inte kan avgöra sanningsvärdet i Kierkegaards metafysik och därför är den epistemiska positionen mer fruktbar. Uppsatsen hävdar att för estetikern borde en argumentation på *epistemisk* nivå räcka för att välja det etiska.

Nyckelord: *Kierkegaard, stadielära, estetik, etik, val, frihet, möjlighet, nödvändighet, förtvivlan, empiriskt själv, metafysiskt själv, subjektiveringsprocess.*

Abstract

This paper is about Soren Aabye Kierkegaards (1813-1855) philosophy regarding the relation between the aesthetic and the ethic stage. The result of the essay is a modification of the aesthetic problem. The suggestion is to convert part of Kierkegaard's metaphysical claims into an epistemic approach. An epistemic approach means to hold a position of well grounded stipulative beliefs. The argument for this suggestion is that it's not possible to decide the truth in Kierkegaard's metaphysical claims and therefore is it more fruitful to take an epistemic position. This paper claims that for the aesthetic person an argumentation on an epistemic level should be enough to choose the ethic way of life.

Kierkegaards filosofi

Introduktion

Sören Aabye Kierkegaard (1813-1855) publicerade sitt första stora verk *Antingen-eller* den 20 februari 1843 utgiven under pseudonymen Victor Eremita (segrande ensling). I verkets två volymer på över åttahundra sidor ställer han livsåskådningskategorierna *estetiskt* och *etiskt* mot varandra. Begreppet *livsåskådning* ser Kierkegaard som en föreställning om livets mål och mening. Kierkegaard såg frågan om vad människan *vill* med sin existens som central. Vad betyder det att existera? Att existera som människan är att förhålla sig till sig själv. Att existera är att bli *verklig* och att bli synlig för sig själv och för andra. De som bara flyter med i livets ström och lever ovetande om sig själva och sin personlighet ville Kierkegaard väcka till insikt om betydelsen av att existera som människa. Verkets titel syftar till det fundamentala existentiella val Kierkegaard hävdar att varje människa står inför: *antingen lever man estetiskt eller etiskt*. Syftet med *Antingen-eller* var att tvinga läsaren att själv *välja*. Människan kan välja att vilja. Det betyder att välja med lidelse, allvar och inte vara mer eller mindre likgiltig inför hur man lever. Estetikern flyr frågan om vad hon *verkligen* vill med sitt liv och lever utan något djupare engagemang i existensen. Kierkegaard ville med sin filosofi påverka människorna *att välja att välja* inställning till sitt eget liv och att ta ställning till det för att skapa sitt *eget* liv istället för att låta det passera och avlöpa obemärkt i den anonyma massan som en *dussinmänniska*. Hans författarskap kan ses som en uppmaning att möta den oundvikliga ångest som följer av möjligheten att fritt välja livsväg. Denna väg är unik för var och en men alla människor måste leva sig igenom en dialektisk progression via de existentiella huvudstadierna det estetiska och det etiska för att nå det högsta religiösa stadiet.

Estetik kontra etik är ett genomgående tema i Kierkegaards författarskap. Verken *Antingen-eller*, *Stadier på livets väg* och *Sjukdom till döds* argumenterar mot det estetiska livet. Men det är i *Antingen-eller* som fokus på *valet* mellan det estetiska och etiska speciellt avhandlas. Jag kommer i uppsatsen att diskutera frågan på vilka grunder estetikern kan kritiseras för att inte välja den etiska livsåskådningen. Den estetiska livsåskådningen beskrivs som ett utvecklingsstadium som måste överges. Att förbli på den estetiska utvecklingsnivån förhindrar människan att bli verklig. Det estetiska livet är en illusion och en pseudoexistens, hävdar Kierkegaard. Jag menar att Kierkegaards påståenden om varför den estetiska livsåskådningen måste överges förutsätter metafysiska sanningar om människan som är diskutabla. Exempel på sådana påståenden är att människan har ett evigt Själv inom sig och en självständig ande som vill förenas med Gud. Dessa metafysiska fakta känner inte estetikern till menar Kierkegaard. Och att om inte språnget till högre insikter sker så kommer estetikern att lida av förtvivlan i djupet av henne själv under resten av sitt liv. Enkelt uttryckt kan man säga att antingen eller valet står mellan att tro eller inte. Tron utgör skiljelinjen mellan det estetiska och etiska/religiösa. Jag argumenterar för betydelsen att det etiska innebär en tro på att människan har ett metafysiskt

Själv. Att det estetiska livet sett som frånvaron av tron på evigheten, Gud och ett metafysiskt Själv vore ett sämre liv i kraft av bristande tro, framstår som ett dogmatiskt påstående som Kierkegaard drev. Kierkegaard var starkt påverkad av de kristna gammaltestamentliga texterna (pietism). Frågan är om Kierkegaards kritik av estetikern håller i någon intressant mening *utan* att göra gällande dessa dogmer. Jag kommer visa att estetikern kan kritiseras *utifrån estetiska värderingar* förutom det *etiska perspektivet* och ett *utvecklingsperspektiv*. Jag kommer också att visa att även om alla de påståenden Kierkegaard gör skulle framstå som acceptabla återstår invändningen att även om estetikern *borde* bli etiker, förutsätter det att estetikern *kan* bli det. Frågan är om estetikern har det val som görs gällande. Men även om valet (att estetikern kan) föreligger så följer inte hur estetikern bör leva av en uppsättning rena metafysiska påståenden (även om Gud finns). I detta avseende anser jag att Kierkegaard gör ett tankefel.

Jag kommer att i den första delen av uppsatsen initiera läsaren i relevanta delar av Kierkegaards filosofi för att begripliggöra hans stadielära människosyn samt något om hans metafysik och etik och filosofiska förutsättningar för valet mellan det estetiska och det etiska. Jag refererar, tolkar, analyserar och introducerar vad jag ser som problematiska delar av Kierkegaards filosofi givet den tolkning och läsning jag gör av Kierkegaard. Kierkegaards pseudonyma författarskap gör det problematiskt att tolka Kierkegaard. Uppsatsen bygger på vad jag funnit som vedertagna tolkningar i sekundärlitteraturen men där resonemangen drivs till sin spets kan min läsning av Kierkegaard avvika från andras tolkningar. Min tolkning utgör plattformen för att begripa den estetiska problematiken som presenteras allmänt i den första delen men som kommer att problematiseras senare i uppsatsen (i avsnittet det "*estetiska problemet*"). Denna problematik är en inventering av flera filosofiska problem där jag väljer ett utsnitt av problemet som emanerar i den centrala frågan *hur estetikern kan välja det etiska*. Även om det etiska livet kan visas vara ett bättre liv än det estetiska, kommer jag visa en del problem som ställer frågan på sin spets om estetikern verkligen står inför ett val. Om estetikern inte har ett val verkar det orimligt att klandra estetikern. Lösningen på det 'estetiska problemet' kommer jag att diskutera i två delar. Jag kommer dels att kritisera Kierkegaards lösning på det estetiska problemet (vilket är att välja etiskt) dels kommer jag att föreslå en modifiering av hans lösning som jag argumenterar för är mer fruktbar.

Kierkegaards retorik

Jag vill ge en bakgrund till Kierkegaards retorik och kommunikation. Kierkegaards problem var att samhället, som han såg det, tenderade till att producera spolformade socialt stereotypa individer (dussinmänniskor) för att passa väl in i olika samhällsfunktioner. Modernitetens framväxt och tron på naturvetenskap som människans frälsning hade fått en stark ställning. Även de välutbildade var föremål för stark kulturpåverkan från Hegelianismen. Kierkegaard såg därmed ett behov av att finna en kommunikativ form som förhindrade denna utveckling av produktion av sociala pseudoidentiteter och övertro på kunskapens löfte hos människor. Han

funderade mycket över hur man kunde få den enskilde att tänka självständigt utan påverkan av fler yttre kunskapsauktoriteter som gav direktiv om hur man skulle tycka och tänka. Kierkegaard ville inte som Hegel leverera ”objektiva sanningar” och framstå som ytterligare en kunskapsauktoritet. Istället vill han förmå läsaren att själv fundera över sanningen i de existentiella frågor som hans texter lyfter fram. För detta syfte utvecklade Kierkegaard en finurlig strategi inspirerad av sokratiska barnmorsketekniker för att undvika en direkt normativ och imperativ språkdräkt. Istället för att betona det objektiva ville Kierkegaard betona det subjektiva. Hans syfte var att skapa en självständig utvecklingsprocess hos människan. Hans stil blev en *indirekt* kommunikationsform och skriver *ad se ipsum*. Det betyder att det är läsaren som är den tilltalade utifrån sin egen unika ståndpunkt och situation. Han använder dikt, aforismer, berättelser, händelser från sitt privatliv för att tvinga läsaren att själv tänka efter och ta ställning oberoende av hans auktoritet som författare. Genom att vara poetisk, vag och mångtydig samt dölja sin egen position och identitet ville han tvinga läsaren till att vägra acceptera på förhand givna standardsvar på livsfrågorna för att istället bilda sig egna uppfattningar och ta eget ansvar för sina förutfattade meningar om kunskap och värde.

Denna ambition är lovvärd, men gör Kierkegaards texter svåra för en analytisk skolad filosof att förstå. Mängder med termer i Kierkegaards texter förblir omöjliga att begripa vad som egentligen menas. Exempelvis termerna ande, evighet, självet, syntes, relation, val, frihet, absoluta värden, relativa värden, subjektiv, m fl utgör termer som förblir otillfredsställande förklarade, men som i texternas sammanhang ändå fascinerar och berör och därför katalyserar ens eget tänkande. Och detta var just vad som var hans syfte. Kierkegaard var medvetet vag för att undvika bestämda tolkningar. Klarhet var inget ideal. Kierkegaard ville få läsaren att själv tolka textens innebörd och skapa sin egen personliga förståelse. *Antingen-eller* slutar med följande ord: ”Fråga dig och fortsätt att fråga tills du finner svaret. Ty man kan ha erkänt en sak många gånger, gjort många försök, men det är först den djupa inre rörelsen, först hjärtats obeskrivliga rörelse, först den som förvissar dig om att det du har erkänt tillhör dig, att ingen makt kan ta det ifrån dig, ty bara den sanning som uppbygger är sanning för dig.” (*Antingen-eller* del 2 s. 334)

Kierkegaard syn på filosofins uppgift

Kierkegaard hävdade att den estetiska människan har glömt vad det innebär att existera som människa. Estetikern har glömt bort att hon har en unik personlighet och är inte sig själv. Istället för att utveckla sina unika personliga möjligheter låter estetikern sig försjunka i mängden och lever sitt liv efter konforma sociala normer om hon inte gör upp med sina estetiska värderingar och sin nihilism. En sommarpratav i radion 2006 uttryckte denna existentiella problematik som att ”vi föds som original men dör som kopior”. I det estetiska livet förlorar människan *obemärkt* sig själv. Estetikern existerar bara som möjlighet och inte som aktualitet. Estetikern

äger inte en autentisk existens. Kierkegaard hävdar att existera betyder att vara i en ständig tillblivelseprocess och drivas av en lidelse att göra verklighet av sig själv.

En viktig uppgift för filosofin ansåg Kierkegaard vara att möta människors existentiella behov och att hjälpa människor att leva bättre liv. Kierkegaard såg därför som filosofins främsta uppgift att klargöra olika existensmöjligheter (stadier) som den enskilda människan har att förhålla sig till. Men filosofi kan och bör inte avgöra den enskilda människans val inom ramen för respektive utvecklingsstadie. Därför formulerar han sig som att man bör välja att välja. Det fria valet är en privatsak mellan den enskilde och Evigheten. Filosofins uppgift är således att hjälpa människor att existera fullt ut som unika personer. Det är därför viktigt att varje människa med filosofins hjälp utvecklar ett subjektivt förhållande och en lidelsefull tilltro till sitt liv, dess mål och mening. Enligt Carlisle (2006) var Kierkegaard desillusionerad över dåtidens rådande filosofi för dess oförmåga att kunna bistå människan i de livsavgörande och nödvändiga valen mellan olika sätt att leva sitt liv. Kierkegaard klagade på att man byggde praktfulla slott (filosofiska systembyggen) men själv bodde i en lada bredvid.

Kierkegaards syn på filosofins uppgift var kontroversiell i hans samtid. Kierkegaard hävdade mot dåtidens abstrakta och opersonliga filosofiska systembyggen att det faktiskt alltid är *någon* som är subjekt för ens livserfarenheter. Denna *någon* bör inte reduceras bort, vilket skedde enligt Kierkegaard i Hegels filosofi. Det filosofiska modet och de rådande tankeströmmarna var dominerade av Hegels dialektiska filosofi. Enligt Hegel var absolut kunskap tillgänglig för den som kunde begripa den dialektiska progressionen genom Hegels universella logik. För Hegel var kunskap om den universella logiken som styr universum detsamma som insikt i Guds tankar. Detta löfte såg Kierkegaard som hybris. Enligt Kierkegaard skapade den typen av filosofi en vilseledande övertro på rationella kategorier som grund till systembyggen utifrån intellektuellt tänkande. Passion och lidelse var minst lika viktigt att använda sig av som förnuftet. Hegels filosofi kunde därför inte leda till befrielse och insikt genom tanke och kunskap, hävdade Kierkegaard. Istället ville Kierkegaard skapa en *inverterad* dialektik som med förebild hos Sokrates skulle *reducera* mängden kunskap. Problemet var inte att vi saknade kunskap utan att vi hade för *mycket* kunskap, ansåg Kierkegaard. Kunskap av detta slag var ett hinder för insikt i det gudomliga. Människan kan aldrig ha kunskap om Gud. Gud kan enbart vara föremål för tro. Filosofins uppgift, som jag tolkar Kierkegaard, är att bana väg för människans förening med Gud. Men vid en viss punkt måste människan lämna filosofin för att ta språnget och möta Gud. Att tro innebär att gå emot vad som är förnuftigt att tro och vara inriktad på något bortom denna värld. Därför argumenterar Kierkegaard för filosofins begränsade uppgift och räckvidd.

Kierkegaards människosyn

Kierkegaards filosofi är dualistisk där han ser människan som en syntes av i huvudsak två dimensioner av verkligheten: den *sinnliga empiriska världen* som är tillgänglig för oss via våra sinnen (immanent) och den *eviga* som är tillgänglig via "ögonblickets val" och antas existera bortom vår empiriska verklighet (transcendent). Den eviga världen kallar Kierkegaard "frihetens rike". Valet förutsätter frihet och det är i själva ögonblicket människan väljer som "frihetens rike" griper in i den sinnliga profana världen. Kierkegaard tänker sig att om det eviga inte fanns i människan kan hon inte ha fri vilja och inte heller ha möjligheter till val. Evigheten är således inte en oändlig mängd tid utan en dimension av verkligheten som antas vara lika sann som vår omedelbara sinnliga och empiriska värld. Kierkegaards "dubbla ontologi" ska förstås som att människan är ett "dubbelväsen". Människan är en jordisk varelse, men även ande given av Gud. Människans existens är både ändlig och oändlig. Hennes existens utvecklas som en polaritet mellan dessa två dimensioner som skapar en inre dialektisk progression mellan den empiriska delen som lyder under nödvändighetens lagar och den eviga delen som utgör basen för människans frihet. Människan är till skillnad från ett djur således mer en naturalistisk orsaksbestämmd process och står i ett fritt förhållande till situationens möjligheter och begränsningar. Kierkegaard ser som människan en syntes av nödvändighet och möjlighet och att det är en *metafysisk nödvändighet* att människan fritt förhåller sig till sin situation. En människa kan inte välja om hon vill vara fri eller inte. Hennes frihet handlar om hur hon förvaltar den frihet som är henne given och som gradvis växer med att hon språngvis utvecklas genom stadierna. Människans frihetsgrad står i relation till vilket stadium hon befinner sig på. Med högre utveckling följer högre grad av frihet.

Att vara medveten om sig själv, sina tankar och känslor innebär högre grad av självkänedom och människans unika inneboende möjligheter kan självförverkligas. Ju mer verklig och medveten en människa gör sig själv ju mer frihet vinner hon. Kierkegaard tänker sig en inre rörelse i personligheten där medvetandet spelar en viktig roll för att gå från potentiell möjlighet till förverklig aktualitet. Kierkegaard tänker sig att människan gör sig själv "myndig" (autonom) genom att göra sig själv mer och mer verklig. Detta sker genom ökad medvetenhet om sig själv. Kierkegaard beskriver anden som en drift att göra sig verklig och som ett riktat medvetande. Kierkegaard hävdar att människan kan välja mellan att vara inriktad på sinnevärlden eller den dimension som ligger bortom sinnevärlden – det eviga. Men det är detta som är frågan om estetikern verkligen kan.

Kierkegaard beskriver estetikers ande som i ett drömtillstånd. Den eviga dimensionen finns tillgänglig för estetikern som potential, men estetikern har inte nått den grad av personlig utveckling som är nödvändig för att ha verklig kontakt med det eviga inom henne själv. Detta skiljer henne från etikern. Det som även skiljer estetikern från etikern är att etikern erkänner sig som ett "dubbelväsen", men estetikern enbart som ett "enkelväsen". Det är svårt att begripa

hur Kierkegaard tänkt sig att estetikern ”som lever och utvecklas genom nödvändighet” kan välja inriktning i sitt liv. Denna fråga preciseras till frågan om hur estetikern *kan välja etisk inriktning* på livet. Innan denna problematik fördjupas vill jag införa distinktionen mellan människans metafysiska Själv (MS) och hennes empiriska Själv (ES).

Jag hävdar att Kierkegaards beskrivning av människans eviga subjekt motsvaras av ett metafysiskt subjekt som i uppsatsen kommer att kallas det metafysiska Själv (MS). Tidigare i uppsatsen skrev jag att det alltid finns *någon* som är *subjekt* för ens *livserfarenheter*. Detta subjekt kallar jag människans empiriska Själv (ES). *Subjektet för valet* ser jag som människans metafysiska Själv. Att göra *erfarenheter* och att göra *val* är två olika saker. Det är därför rimligt att skilja ut och dela upp dessa två funktioner på två subjekt (MS och ES). Vidare vill jag hävda att denna dualism utgör den viktigaste relationen inom Själv (MS) för att begripa den estetiska/etiska problematiken. Hanney (2001) skriver att personligheten har som två gravitationscentra, personlighetens estetiska och personlighetens etiska center. Jag påstår att dessa två gravitationscentra motsvaras av två subjekt och dessa är det empiriska och det metafysiska subjektet. Jag tycker mig finna stöd för detta synsätt även hos Mehl. Mehl (2005) jämför Kierkegaard med den sena Kants filosofi om det metafysiska och empiriska jaget och finner likheter mellan de två filosofernas observationer av personlighetens dialektiska subjekt uppdelat som ett metafysiskt subjekt och ett empiriskt subjekt. Jag vill hävda att om man går med på att människan kan göra val måste man även gå med på att människan har ett metafysiskt själv. Skälet till det är att det är obegripligt att tänka sig att människan kan göra val genom sitt empiriska subjekt (att göra *erfarenheter* och att göra *val* är två olika saker). Det empiriska subjektet utgör ett medvetandesubjekt för sinneserfarenheter och saknar den frihet som valet förutsätter. Den här uppdelningen av Själv (MS) i två delar är helt koherent med Kierkegaards system. Kierkegaard tänker sig att det eviga i människan är subjektet för val. Denna precisering av Själv (MS) ökar tydligheten i den estetiska problematiken.

Vidare menar jag att estetikern och etikern har olika utvecklade nivåer av dessa två medvetandesubjekt för respektive gravitationscentrum. Kierkegaard skriver att estetikern egentligen aldrig gör val. Jag menar att man bör förstå Kierkegaard så att när han påstår att estetikern lever ett ”herrelöst liv” och i periferin av sig själv, menas att estetikerns medvetandesubjekt har sin tyngdpunkt och utgångspunkt för hur livet ska levas i ES och inte i MS. Estetikern erkänner ju enbart den sinnliga empiriska världen. Därmed kan man anta att estetikern lever med föreställningen om att dennes Själv (MS) enbart konstitueras av sin empiriska identitet och inte av sin metafysiska identitet (MS). Denna trosföreställning torde *etikern* betrakta som en vanföreställning. Etikern torde se det som estetikerns misstag och bristande kunskap. Etikern erkänner även evigheten som en lika sann dimension av verkligheten. Jag hävdar därför att det är viktigt att uppmärksamma att skillnaden mellan etikern och estetikern främst utgörs av att etikerns medvetandesubjekt (MS) utgör basen för det etiska valet.

Betydelsen av att välja ligger inte i det valda utan i sättet att välja. Detta har betydelse *därför* att det leder fram till medvetenhet om MS. MS är ett högre själv än ES och bör därför utgöra basen för valet.

Jag vill ytterligare lägga till påståendet att ur dessa antipoder (MS och ES) uppkommer samspelet som utgör det centrala förhållandet som förhåller sig till sig själv och skapar sig själv ur sig själv. Detta är en precisering av Kierkegaards påstående att människan är en syntes mellan frihet och nödvändighet.

Kierkegaards stadieteori

Kierkegaards stadieteori beskriver människans potentiella och ideala utveckling. Det estetiska stadiet utgör en utvecklingsplattform för att utvecklas vidare till det etiska stadiet som i sin tur utgör en förutsättning för att slutligen nå det religiösa stadiet. Alla dessa sätt att existera på finns som potentialer inom människan. Idealet är att människan under sin livstid integrerar samtliga stadier och potentiella möjligheter till en helhet och därmed blir förmögen att hantera och omfatta mer och mer komplexa existentiella problem. En vanlig missuppfattning är att etikern bör ha lämnat det estetiska bakom sig. Den estetiska dimensionen läggs till den etiska dimensionen. Det goda och sköna i tillvaron njuts men människan styrs av en djupare nivå uppsättning etiska värderingar och inte enbart av ytliga estetiska värderingar. Idealet är att etikern lever "etiskt estetiskt" och att hon väljer det estetiska utifrån den inre etiska positionen. Problemet är hur den kan erövas som normativ utgångspunkt för valet.

Stadierna är *ontologiskt givna* och hierarkiskt ordnade, enligt Kierkegaard. Det är viktigt att ha klart för sig att stadierna inte följer på varandra per automatik. Exempelvis för varje år blir man per automatik ett år äldre, men denna automatiska utveckling gäller inte för utvecklingen från en estetisk livsåskådning till en etisk livsåskådning. En sådan utveckling förutsätter aktiva val av ett speciellt slag. Även om etikern är mogen för att i grunden ändra sitt liv och leva etiskt, kommer det inte att ske, såtillvida etikern inte väljer att välja det etiska på ett etiskt sätt. I "*Jämvikten mellan det estetiska och det etiska vid formandet av personligheten*" skriver domaren " *Jag tänker på mina tidiga ungdomsår då jag utan att riktiga fatta vad det innebär att välja i livet med barnslig tillit lyssnade till de äldres tal och valets ögonblick för mig tedde sig högtidligt och betydelsefullt, fast jag i valet bara följde en annans direktiv. Jag tänker på de ögonblick senare i livet då jag stod vid skiljelinjen då min själ mognade i avgörandets stund.*" (*Antingen-eller del 2 s. 153*). Denna passage beskriver väl skillnaden mellan etikern som fattar val utifrån andras direktiv. Den unge etikern väljer, men väljer att välja enligt andras direktiv. Det är ett enkelt och naturligt val. Men det är det egna valet ensam vid skiljelinjen som får etikern att mogna och utvecklas vidare till en etiker. Estetikern gör inte egna val i betydelsen etiska val. När etikern väljer att välja utifrån andras direktiv kan man ana att det är

värdet av att bli omtyckt av de andra och deras acceptans som står i högre kurs än värdet av att fatta egna val. Estetikern värderar social tillhörighet högre än sin individualitet.

Varje stadium kan beskrivas med avseende på olika kvalitéer, karaktärer och med sina typiska trosföreställningar om verklighet och värde. Därför kan man från varje stadium härleda en typisk deskriptiv och normativ etik. Varje stadium har även sina metaetiska trosföreställningar. Det går inte att förstå ett högre stadium med utgångspunkt från ett lägre. Exempelvis kan man inte förstå det etiska eller det religiösa stadiet utifrån det estetiska. Det verkar problematiskt att som estetiker kunna *välja* det etiska om det inte går att förstå vad som väljs.

De tre huvudstadierna (estetiska, etiska och religiösa) har två mellanstadier. Det *ironiska stadiet* är ett övergångsstadium präglad av *skepticism* mellan det estetiska och etiska. I det ironiska skedet har estetikern genomskådat fåfångligheten och tomheten i sina värderingar och skapar aktiva strategier för att orka leva vidare med sin estetiska förtvivlan som följer av insikten. Berättelserna *Diapsalmata* och *Växelbruket* beskriver dessa tillstånd och estetiska livsstrategier. Ironikern sitter fast i sin estetiska livsåskådning och förkastar den samtidigt som estetikern är skeptisk till den etiska. Watts (2003) hävdar att det ironiska stadiet bör ses som en nödvändig förberedelse för den etiska positionen. Det är nödvändig tid av förtvivlan och självrannsakelse på vägen till att välja sig själv etiskt. Jag har dock inte funnit något i beskrivningen av det ironiska som kan lösa upp det estetiska problemet. Det *humoristiska stadiet* är ett högre övergångsstadium mellan det etiska och religiösa stadiet. I detta stadium har människan insett att det etiska visar sig otillräckligt och försöker försona sin existentiella skuld och ånger genom en sorts tafatt humoristisk hållning. Hon värjer sig mot insikten om att det enbart är Gud som kan vara den slutliga lösningen på hennes livskval men vågar inte språnget till det religiösa stadiet.

Det estetiska stadiet och dess moral

Det estetiska stadiet är ett vagt och mångtydigt begrepp. I princip sorterar Kierkegaard in de flesta livsåskådningar som inte är etiska eller religiösa in under det estetiska. Kierkegaard kategoriserade det estetiska som ett spann mellan så vitt skilda existensformer som från det mycket lilla barnet till den fulländade intellektuelle vuxne akademikern. Det estetiska används som epitet på många andra fenomen som exempelvis förtvivlan. Det estetiska bör förstås som de livsåskådningar som har sin grund i åsikten att enbart den sinnliga och empiriska världen finns. Skiljelinjen går vid att estetikern erkänner enbart den ändliga livsvärlden som sann medan etikern även erkänner existensen av den eviga världen som lika sann och dessutom som en *normativ grund* för ens liv. Detta är två viktiga *värdeteoretiska* skillnader mellan den estetiska och etiska livsåskådningen som jag vill framhålla. Etikern har uppfattningen att värdeomdömen är åsikter om värden som finns i den eviga dimensionen. Estetikern har på samma punkt en nihilistisk inställning, vilket gör stora skillnader i moralsyn.

Kännetecknande för det första estetiska stadiet är att människans livsåskådning är ”omedelbar”. Kierkegaard återkommer i *Antingen-eller* till att ”*det estetiska hos en människa är det genom vilket hon omedelbart är*”. Omedelbarhet sätter Kierkegaard i motsatsförhållande till reflektion. Att leva i det omedelbara är att leva med frånvaro av reflektion över situationen. Det är en direkt och jordnära relation till vad som är för handen och omedelbart givet som styr handlingsmönstret. Det estetiska ska därför förstås som att det har en stark koppling till förnimmelsefunktionen och här-och-nu. Simonsson (2002) skriver att begreppet *estetik* (av grekiskans *aisthesis*) har flera betydelser men att det främst ska förstås som *förnimmelse* vilket har gett Kierkegaard idén till hur han använder begreppet för att beskriva människans förstkommande livsåskådningskategorier. Estetikern orienterar sig i tillvaron efter sina sinneserfarenheter och lever med en omedelbar självklarhet över ”hur man bör göra” styrd av gruppnormer och hennes nuvarande moralpsykologiska utvecklingsnivå som blir normativt avgörande för hennes sätt att vara. Flockens lag styr estetikerns liv. Men estetikerns avgörande kriterium för att välja väg avgörs även av vad som skänker mest sinnlig tillfredsställelse. Handla efter vad du mår bra av är estetikerns motto. Det estetiska stadiet är formativt för resten av våra liv. Bristen på reflektion och upprepningen av ett visst handlingsmönster blir med tiden normativt, inte i kraft av eftertanke och kritisk utvärdering av sitt handlingsliv, utan i kraft av vana. Vanans makt och tendensen till omedelbar och vanemässig kopieringen av andra människors lösningar på livsproblemen ser jag som en del av det estetiska problemet. Det estetiska problemet kan beskrivas som avsaknaden av moralisk reflektion och därför som amoralism. Estetikern ser sina värderingar som riktiga i kraft av att de är *befintliga*, inte kraft av att de är kritiskt utvärderade och reviderade genom en moralisk granskning. Estetikern ser inte att någon sinnlig tillfredsställelse kan utvinnas ur etik och den blir därför ointressant.

Livet ses som en räckta händelser som avlöper på varandra utan någon mening utöver vad som är för stunden och här och nu. Estetikern tar inte ställning till sitt liv. Det bara är. Livet delas in i goda och dåliga *erfarenheter* och de *goda* eftersträvas. Livets mening är enkel: det går ut på att njuta av det så mycket det går och så länge det pågår. Någon livsmening utöver detta finns inte i estetikerns livsvärld. Estetikern lever för stunden och har en disparat fragmenterad och ytlig livsstil. Estetikern engagerar sig enbart i kortsiktiga projekt som ger sinnlig och konkret tillfredsställelse. Begär efter snabb och helst omedelbar behovstillfredsställelse skapas. Livet för estetikern är självklart, omedelbart, givet, konventionsstyrt och inte mycket att grubbla över. Det goda livet kännetecknas av hedonistiska värderingar som att sträva efter att uppleva så mycket lust som möjligt och att undvika lidande. Watts (2003) sammanfattar den normativa estetiska livsåskådningens slagord som: ”*Enjoy life!*”.

Men vad är det för fel att leva sitt liv på ytan och söka njutning för stunden? Estetikerns livsåskådning innebär krav på snar behovstillfredsställelse och vad är det för fel med det om ett

sådant liv vore möjligt? Reflektion har funktionen att den binder samman ett stycke tid, ett moment, med ett annat. Att leva i omedelbar och direkt kontakt med vad som pågår i stunden kan ge en stark livskänsla och känsla av närvaro i nuet. Men estetikerns brist på djupare reflektion leder till brist på sammanhang och oförmåga att se hur det ena livsmomentet kan fogas samman till nästkommande livsmoment till en meningsfull helhet.

Relationen mellan reflektion och omedelbarhet kan beskrivas som ett dilemma. Omedelbarhet ger livskänsla, men reflektion ger sammanhang. Estetikern saknar en sammanhängande livsfilosofi och lever med en brist på sammanhang och kontinuitet i tillvaron. Den som enbart lever omedelbart i stunden kommer att upplösa sitt liv och kan därför inte *förklara* det. Dessutom lägger estetikern betingelserna för sin njutning *utanför* sig själv. Estetikern engagerar sig enbart i världsliga yttre kortsiktiga projekt som ger sinnlig och snabb lindring och tillfredsställelse. Men det väcker existentiell ångest därför att ”anden tillåter sig inte att bespottas” som Kierkegaard skriver.

Ångest är enligt Kierkegaard ångest inför friheten att ställa upp ett mål för sitt liv. Ångest kan ses som osäkerhet i valsituationen. Ångest är lidande och bör enligt estetikerns livssyn undvikas eftersom man inte mår bra av den. Men Kierkegaard menar att om det inte fanns en valmöjlighet skulle inte heller ångest finnas. Ångest är priset människan får betala för att inte liksom djuren vara underställda naturnödvändigheten. Kierkegaard menar att den egentliga övergången från barn till vuxen inträder då ångesten når till full mognad. Estetikern nedvärderar ångest och uppfattar den felaktigt som ett negativt intrinsiskt värde. Ångest är ett symptom på andens uppvaknande och den verkliga frihet som människan kan erövra. Denna rörelse mot större frihetsgrader sker i ögonblickets val där det förflutna möter framtiden. I ögonblicket möter även det ändliga det eviga. Det är genom ögonblicket som människan kan få tillträde till det eviga, menar Kierkegaard. Estetikern saknar kunskap och insikt i denna metafysik/teologi.

Estetisk frihet ser Kierkegaard som av typen att välja mellan svarta eller blåa byxor. Det är triviala val som inte skapar en reell utveckling av personligheten. Estetikern väljer med en begränsad frihet beroende på sin bristande insikt och mognad men det valda leder inte till att högre nivåer av frihet realiseras. Det sker enbart, menar Kierkegaard, genom att hela personligheten inbegrips i valprocessen. I detta avseende kan det estetiska beskrivas som en stagnation och ändlös upprepning av meningslösa val eftersom de inte leder till den verkliga frihet och lycka som estetikern egentligen efterfrågar. Den mest värdefulla friheten är att välja vad man vill med sitt liv *utifrån det eviga i människan*, menar Kierkegaard. Han beskriver flera estetiska livsstilar som romantiker, förfinad estet eller intellektuell men som alla i grund och botten inte är något annat än olika sätt att undvika den *verkliga frihet* som människan är i stånd att uppnå. Han kritiserar dessa livsstilar för att undfly ansvar för sitt potentiella liv. Därför bör man betrakta det *stagnerade estetiska* som oegentliga livsåskådningar.

Estetiska livsåskådningar är *reduktiva* och *resignerade* där livet passivt avlöper i en låt-gåmentalitet. Händelser i det estetiska livet förenklas till att betraktas som sådant som bara sker utan någon egentlig mening annat än den potentiella lyckomaximering estetikern kan extrahera ur den innevarande livsstunden. Det finns således inget som binder det estetiska livet samman. Det estetiska livet bör ses som ett förfelat och tragiskt liv eftersom det accepterar stagnation. Estetikern blir inte vad denne kan bli. Men estetikern borde kritiseras för att vara motsägelsefull. De värden som estetikern eftersträvar kommer inte att uppnås med hjälp av den estetiska livsåskådningen. Det estetiska livet släcker ut och upphäver vad det eftersträvar. Estetikern kan vinna hela världen, men förlorar sig själv. Estetikern lever sig ut ur sig själv och försvinner som en skugga och är i en mening redan död när hon dör! Därför borde en rationell estetiker överge sin livsåskådning *till och med av estetiska skäl*. En estetiker måste erkänna de positiva värden som det etiska perspektivet innebär för att nå en sådan estetisk lycka estetikern eftersträvar. Kierkegaard framhåller även att det estetiska får en högre kvalité genom den etiska livsåskådningen. En estetiker borde således önska att välja det etiska, men frågan som kommer behandlas längre fram är om det etiska valet och livet så som Kierkegaard beskriver det är ett valalternativ som egentligen är tillgängligt för estetikern. Exempelvis kravet på att se ”människan som ett mål i sig” utgör enligt min mening ett orimligt krav på estetikern som inte förmår något annat även om man ur etisk synvinkel ogillar den instrumentella människosynen.

Enligt min tolkning av Kierkegaard kännetecknas den estetiska hållningen av en *instrumentell och funktionalistisk människosyn*. Människor konsumeras och saknar egenvärde för estetikern. Livet för estetikern är en rad människor som förhoppningsvis leder till en viss mängd njutning. Estetikern som den framställs i litteraturen kan inte se människan som ett mål i sig och beskrivs i narcissistiska termer. Exempelvis köper en estetiker julklappar till sina barn för att kunna avnjuta deras oförställda glädje när de öppnar paketet. För estetikern har den egna njutningen av att betrakta barnens glädje högre värde än värdet att göra det för barnens egen skull. För att tala i Martin Bubers termer har estetikern ett jag-det förhållande till andra. Människor förtingligas och objektifieras som medel för den egna tillfredsställelsen. Ett berömt exempel utgör *Förförarens dagbok* i *Antingen eller* där kvinnan görs till ett medel för mannens njutning.

En estetiker åstadkommer egentligen ingenting verkligt annat än skapandet av allehanda projekt som tillfredställer det estetiska sinnelaget. En estetiker, hävdar jag i likhet med Kierkegaard, lever med falska i betydelsens ofullständiga trosföreställningar om vad som verkligen har värde i livet och genomför en ”tom” existens. Estetikerns liv oavsett hur lyckat det kan te sig från utsidan blir svårt att värdera som något annat än ett bortkastat liv. Jag hävdar att den estetiska livsåskådningen är irrationell eftersom den inte kommer att leda till vad som egentligen eftersträvas, men att Kierkegaards kritik mot estetikern är felriktad. Frågan är i vilka avseenden estetikern är fri att välja. Man bör skilja mellan *om* man har fri vilja eller inte och *när* man har

det. Man bör skilja på *när* ett val föreligger och inte. Jag hävdar att estetikern kan vara fri att välja mellan blåa och svarta byxor men vara ofri i att välja en etisk livsåskådning. Det kan även vara så att det egentligen inte föreligger ett ”kan” och att kritiken av estetikern mer realistiskt borde ses som ett negativt värdeomdöme som har sin grund i att vi varken vill förlika oss med eller acceptera det tragiska och självupphävande i den estetiska livsåskådningen. Många av oss är kanske dömda till estetiska liv. Den estetiska friheten kanske inte räcker för att välja det etiska livet. Mehl (2005) hävdar att Kierkegaards personlighetsideal är för strängt och orimligt för de flesta att uppnå.

Det etiska stadiet och dess moral

Kännetecknande för det *etiska stadiet* är att människan har utvecklat en sammanbindande idé (kall) med sitt liv som ger det stadga, riktning och en djup känsla av sammanhang och kontinuitet. Etikern har en uppsättning autentiska värderingar som värderar sitt liv utifrån ett livsperspektiv. Med det menas att etikern värderar ett enskilt livsmoment med utgångspunkt från vad etikern vill *med* hela sitt liv som en sammanhängande koherent helhet. Etikern erkänner personligt ansvar för sitt liv fullt ut och är aktiv med att skapa möjligheter för sitt liv. Etikern vill förstå sitt liv och kunna rättfärdiga det i moraliska termer som ett sammanhängande livsprojekt den dag det är över. Etikern kan viga sitt liv för ett högre ideal eller en etisk idé och kan på så sätt förklara meningen med sitt liv och inför sig själv då det pågår. Den njutning som livet innebär tas emot men är inte alls vad livet bygger på. Sanning är ett viktigare värde än att må bra för etikern. Kierkegaard hävdar som tidigare sagts att världen är indelad i två dimensioner. Skiljelinjen mellan estetikern och etikern går mellan att etikern erkänner bägge dimensionerna (Evigheten *och* den sinnliga empiriska världen) då estetikern *enbart* erkänner den profana världen. Etikern inser fullt ut att hon är en syntes mellan möjlighet och nödvändighet och låter anden via Självet få blomma ut i sin existens. Det förflutna ser etikern på utan nostalgi som något förgånget som inte låter sig ändras. Framtiden för etikern innehåller möjligheter som skapas genom att själv vara aktiv.

Etikern har *valt sig själv*. Jag menar att detta påstående hos Kierkegaard bör ses som att etikern har *insikt om det eviga i människan* och att hon förstår vad det eviga har för normativ betydelse för hur livet levs. Den eviga dimensionen i personligheten kan enbart väljas med *etisk* frihet. Etisk frihet bör tolkas som den frihet som görs tillgänglig då personligheten mognat och förvärvat insikt om det eviga. Kunskap (eller åtminstone välgrundad tro) om det eviga föregår således valet av det eviga. Det etiska valet blir därför ett *absolut* val. Det är absolut val i den mening att det inte är betingat av några estetiska kategorier. Att välja det absoluta absolut är att inse betydelsen av att välja och att både välja det absoluta och låta det absoluta välja sig själv. Och att välja det absoluta är ”*jag själv i min eviga giltighet*” (*Antingen-eller del 2* s. 204). Kierkegaard ställer upp två krav vilka är att både det valda och vad hon väljer med är absolut. Jag

tror att det absoluta även bör ses som etikerns övertygelse om existensen av objektiva värden som bör ligga till grund för handling. Ett exempel på objektivt värde är frihet. Det är även med detta värde som etikern väljer att välja de absoluta värdena med. En människa som lever estetiskt utvecklas, men inte i frihet utan i nödvändighet, skriver Kierkegaard. Det sker ingen *metamorfos* som för henne fram till den punkt varigenom hon blir fri i etisk mening. Metamorfos är den term Kierkegaard själv använder för språnget.

Etikern, till skillnad från estetikern, praktiserar sin valfrihet i god kontakt med den del i sig själv som Kierkegaard ser som evigt giltig. Utgångspunkten för etikerns liv är således djupt förankrat i den metafysiska aspekten av Självet (MS). Det eviga i människan är hennes ande och högre själv, vilket estetikern ännu ej förverkligat. Till skillnad från estetikern accepterar etikern sin förtvivlan och väljer den som en nödvändig process för att utveckla sitt högre Själv. Genom att förtvivla på rätt sätt kan människan nå djupare ner i sin egen personlighet och finna det centrum i personligheten som sig utgör den vitala kontakten med evigheten. De val etikern gör i livet är således grundade och förankrade i den eviga dimensionen och i samklang med hennes samvete. Skillnaden mellan estetiska val och etiska val är således fundamental. Det estetiska valet görs i periferin av personligheten. Det etiska valet görs i centrum av personligheten. Alltså det estetiska valet görs utan kontakt med evigheten och utan erkännande av de absoluta värden som etikern erkänner och väljer med och utifrån.

Det religiösa stadiet

Kännetecknande för det *religiösa stadiet* är att människan insett att hennes existens förblir ofullkomlig utan Gud. Den religiösa människan har denna insikt om nödvändigheten av en gudsrelation och av en aktiv relation till det absoluta och eviga. Kierkegaard tänker sig att det religiösa stadiet innefattar en allmän religiös hållning (religiositet A) och en specifikt kristen religiös hållning (religiositet B). Det religiösa stadiet faller utanför ramen för denna uppsats och behandlas därför mycket kort. Centralt för uppsatsen är istället förhållandet mellan det estetiska och det etiska livet. Denna polaritet är av intresse oberoende Kierkegaards uppfattningar i övrigt om det religiösa stadiet och Guds existens. Guds existens är inte relevant för valet mellan att leva estetiskt eller etiskt. En etiker kan erkänna existensen av en andlig dimension utan att tro på den kristna Guden. Jag hävdar att värderealism kan utgöra ett exempel på en sekulariserad livsåskådning som inte förutsätter en Gud. Detta anser jag utgör även skiljelinjen mellan det etiska och religiösa stadiet.

Kierkegaards syn på etik

Kierkegaards *normativa och metaetiska förutsättningar* är att *absoluta värden finns* och att dessa värden existerar som en aspekt av evigheten (Kierkegaards gudsbegrepp). Hur människan ska leva, vilka normer och värderingar hon bör anamma är en samvetsfråga. Oändlighetens röst

är samvetet. Människan kan antingen lyssna till denna inre röst (etikern) eller till världens röst (estetikern). Kierkegaard anser att man bör bryta med det allmänna och lyssna på oändlighetens krav genom samvetet. Samvetet står i relation till denna religiösa metaetiska förutsättning. Samvetet utgör ”kunskapskanalen” till vad som konstituerar en riktig handling. I *Fruktan och bävan* diskuterar Kierkegaard giltiga undantag från konventionell moral och sedelära. Abraham befalls av Gud att döda sin älskade son Isak. Enligt konventionell moral vore det förkastligt att mörda en oskyldig människa. Men Abrahams tro på Gud sattes på prov och han lydde Guds befallning och Gud avbröt därmed testet. Abraham visade att tron går före allt. Kierkegaards uppfattning är således att kniviga etiska problem i sista hand bör avgöras genom samvetet och dess relation med den absoluta sfären av värden, vilket kan beskrivas i religiösa termer som mötet med Gud. En del tolkar detta som att mord kan rättfärdigas i Guds namn. Men det är människan (inte Gud) som bär det yttersta moraliska ansvaret. Kierkegaard hävdar att det är inför Gud som människan slutligen måste rättfärdiga sitt liv. Människans moraliska ansvar kan alltså inte överskjutas på Gud.

Kierkegaard anser att det finns en etisk sanning att finna, men tror inte på möjligheten att nå den via tanken. Sanningen är tillgänglig via samvetet och först efter en nödvändig smärtsam inre personlig utveckling av förtvivlan. Det är därför som Kierkegaard blev skeptisk till filosofiska abstrakta och opersonliga system som hegelianismen och hävdade i motsats det personliga subjektets behov av utveckling. Han hävdade att den ”subjektiva sanningen” måste komma före ”objektiva sanningar”. Han förnekar inte existensen av objektiva sanningar. Men formandet av Självvet och dess utvecklingsprocess (*subjektiveringsprocessen*) är viktigare än estetiskt inhämtandet av kunskap.

Evigheten ser Kierkegaard som den metafysiska förutsättningen för fri vilja. Jag anser att Kierkegaard bör betraktas som *mjuk determinist*. Han anser att fri vilja går att kombinera med att allt har en orsak utifrån sin dualistiska filosofi. Därmed kan människan även hållas moraliskt ansvarig för sitt liv. Kierkegaard ser att det är människans moraliska plikt att dana sin personlighet för att etablera en genuin relation till denna metafysiska dimension. Enligt Kierkegaard lever etikern med en alltför inskränkt verklighetsbild och värjer sig mot allt vad psykiskt lidande och existentiell ångest heter. Till skillnad från antikens dygdideal ser Kierkegaard negativa själstillstånd som ångest, förtvivlan, tungsinne (depression) och skuld som vägar till högre andlig insikt och expanderad ontologisk medvetenhet. Kierkegaard erbjuder en personlig dygdetik som säger något om hur vi människor bör utvecklas, men som inte säger något specifikt om innehållet och dess tillämpning på etiska problem. Kierkegaard trodde således inte på möjligheten att komma fram till moraliskt riktiga beslut om handling genom att tillämpa generella moraliska principer. Därför anser jag att man bör betrakta Kierkegaard som *antiteoretiker*. Den etiskt riktiga handlingen emanerar ur samvetet och en tro på Gud och

evigheten. Men som jag förstår det är människan fri att även förhålla sig till Gud som moralens yttersta grund. Etiskt felaktiga handlingar kan i så fall inte skyllas på Gud.

Det estetiska problemet

Nedan kommer jag att exemplifiera några perspektiv på det filosofiska problem som jag kallar för det 'estetiska problemet'.

1. Kierkegaard gjorde inträngande och skarpa observationer av sitt eget och andras liv som generaliserats till en allmängiltigt intressant livsfilosofisk nivå om människans kamp med existensens kärna och om *hur* människan kan uppnå ett liv värt att leva. Läsaren påminns om att Kierkegaard värderar det estetiska livet som en *stagnation*. Inom modern utvecklingspsykologi anser man att människan utvecklas diskontinuerligt och inte linjärt. Kierkegaard beskriver väl dessa övergångar, men betonar att de handlar om *val* och är inte föremål för en given naturlig utveckling *oavsett* om den är linjär eller diskontinuerlig. Antingen/eller-dilemmat utgör ett viktigt reellt livsfilosofiskt problem för människan. I början av livet är människan som barn mest intresserad av kroppsliga, sensuella njutningar och styrs av krav på omedelbar behovstillfredsställelse. Vi utvecklar för vår överlevnad en naturlig "omedelbar identitet". Oreflekterat kommer människan utgå från denna identitet att leva "omedelbart" där lust och njutning och undvikande av lidande fortfarande blir de värden som styr hennes handling och liv. Det viktigaste i livet förefaller för de flesta vara att 'må bra' och att sträva efter att 'få det bra' under den tid som livet pågår. Ens liv som helhet tycks inte peka mot något högre värde än så. Den vuxne estetikern kan således vara en fullt funktionell, engagerad, angeläget fokuserad autonom agent som är rationellt inställd på att realisera hedonistiska livsvärden som ovan. Men hon styrs fortfarande i grund och botten av samma grundläggande uppsättning estetiska värdeomdömen som det lilla barnet! Kierkegaard menar att om övergången mellan barn/ungdom till vuxen sker utan en kritisk granskning (ignorerar Antingen-eller dilemmat) och ett rättfärdigande av ens livsvärderingar (lever som *man gör*) kommer den vuxne estetikern fortsätta en oreflekterad estetisk omedelbar *normativ* livsföring. Estetikern saknar ett pålitligt samvete enligt Kierkegaard som kan rättfärdiga den uppsättning livsvärderingar som skapar hennes liv. Mehl (2005) formulerar det som att estetikern har en ofullständig identitet. Den 'omedelbara människan' ställer sig inte enligt Mehl *moraliska* personliga frågor om vad som rättfärdigar hennes livsvärderingar. Men hon uttrycker sitt lidande som följer av denna uppsättning dysfunktionella estetiska värderingar (del 1 *Antingen-eller*). Värderingarna har internaliserats i den givna kontext hon växt upp i och estetikern lever oreflekterat vidare med den uppsättning godtyckliga estetiska värderingar hon råkar ha lagt sig till med. Estetikern har *inte valt i den mening som är betydelsefull*. Hon har *inte valt de värderingar som hon väljer med*. Estetikern förefaller enligt ovan inte ha valfrihet vad gäller sina värderingar. Problemet är således att estetikern väljer med värderingar som hon inte valt. *Hur pass fri är estetikern egentligen att välja om hon inte varit fri att välja vad hon väljer med?* Det förefaller som

om estetikern är estetiker med nödvändighet, vilket även Kierkegaard hävdar. Detta är min centrala invändning mot Kierkegaards kritik av estetikern. Hans kritik förutsätter att estetikern kunde välja annorlunda värderingar. Av den litteratur jag läst förutsätter man att förmågan till detta val som förutsättning för språnget mellan stadierna är oproblematiskt vilket jag vill hävda är ett förbiseende. Kierkegaard själv är mycket motsägelsefull på denna punkt.

2. Kierkegaard uttrycker genom domaren (del 2 *Antingen-eller*) en välmenande men starkt kritisk inställning till den unge A och dennes estetiska livsåskådning. Han hävdar att *alla* estetiker oundvikligen lever med förtvivlan vare sig de är medvetna om det eller inte. Domaren argumenterar för att de estetiska värderingarna är orimliga och att estetikern aldrig kan realisera vad som egentligen har värde i livet. Estetikern försöker förgäves att bota sin existentiella problematik med diverse (estetiska) strategier som beskrivs i första delen av *Antingen-eller*. Men alla dessa är fåfängliga och dömda att misslyckas på förhand. Kierkegaard hävdar via domaren att människan skapar sig själv genom att välja sig själv etiskt. Människan har fri vilja till att skapa sig själv. Det dilemma (*Antingen eller*) som hon möter i livet är en genuin valsituation, och estetikerns lidande är ett resultat av underlåtenhet att välja. Domaren hävdar att det är omoraliskt att inte välja att välja. Domaren hävdar därför att människan bör välja att välja och att det är själva sättet att välja som skapar människan. Det är viktigare hur man väljer än vad man väljer. Domaren anser att det är en moralisk plikt att välja sig själv etiskt. Eftersom människan kan skapa sig själv bör hon bli vad hon kan bli samt förverkliga sin självuppfyllelse (*sin* plikt) i livet. Men problemet är hur man som estetiker kan ha *moraliskt ansvar för sitt liv* så som det gestaltas av de moraliska värderingar som skapats med nödvändighet? Enligt punkt 1 ovan verkar estetikern inte vara fri att välja vad hon väljer med. *Hur kan hon då ha moraliskt ansvar för sitt liv?* Det är ett klassiskt antagande inom filosofi att moraliskt ansvar förutsätter fri vilja. Eftersom Kierkegaard anser att estetikern har estetisk frihet, verkar det rimligt att hålla estetikern moraliskt ansvarig inom ramen motsvarande den estetiska friheten (vad nu den egentligen innebär) men orimligt att hålla estetikern moraliskt ansvarig för att inte välja det etiska. Det skulle krävas en grund för det *moraliska ansvaret* även om *moraliskt klander* förefaller vara malplacé.
3. Detta leder in i metaetiska och normativa problem. Hur skiljer sig estetiska värderingar från etiska? Estetikern i Kierkegaards värld har en uppsättning värdeomdömen som inte är moraliskt utvärderade. Dessa estetiska värderingar genererar önskningar som bygger på falska trosföreställningar om vad som *verkligen* har värde i människans liv. Trots att estetikern kan vara funktionellt autonom, ansvarstagande, rationell, intentionell och utvärdera sitt handlingsliv med avseende på sina trosföreställningar om värde så hävdar domaren att hennes värderingar är otillräckliga. Alltså estetikerns livsvärld kan vara fullt

koherent och motsägelsefri, men ändå lida brist på försanthållande av *etiska* värderingar. Den funktionelle estetikern skiljer sig från etikern på så sätt att han inte erkänner existensen av de värden som hör till den eviga dimensionen, enligt Kierkegaard. Etikern har en värderealistisk ståndpunkt i den betydelsen att hon är övertygad om existensen av absoluta värden. Grundvalen för det etiska livet är den eviga dimensionen bortom den empiriska värld som estetikern enbart känner till. Estetikern kan således göra medvetna, ansvarsfulla val inom ramen för sitt liv. Men de är *estetiska* val där etikern i samma situation skulle fatta *etiska* val. Här går skiljelinjen mellan dessa två diametralt motsatta värdesystem: estetikern erkänner enbart värden inom den sinnliga empiriska världen. Etikern anser att våra värdeomdömen bör vara grundade i evigheten som är en verklig dimension bortom den sinnliga, ändliga, empiriska världen. *Vem har rätt?* Att argumentera för etikerns ståndpunkt förefaller vara mycket svårt. Därför att etikern behöver göra gällande dels att denna dimension verkligen finns, dels att denna dimension innehåller den sortens moraliska fakta. Etikern behöver också göra gällande att dessa moraliska fakta är relevanta för både estetikern och etikern och att dessa moraliska fakta är mer sunda och rimliga att bygga en normativ etik på jämfört med en estetisk alternativ normativ etik. Frågan kvarstår på vilka grunder som estetikern kan kritiseras för sina värdeomdömen. Att förutsättningen för denna kritik enbart skulle bygga på antagandet om en metaetisk grundval i evigheten förefaller långsökt och onödigt. En konsekvens av Kierkegaards antagande tycks bli att etik inte kan ha sin grund i den sinnliga empiriska världen. Detta förefaller i sig besynnerligt. Men även om evigheten inte skulle existera borde estetikern metaetiska utgångspunkter för sin livsåskådning kunna kritiseras för att vara ”självupphävande” och irrationell sett ur ett processperspektiv. Men det är oklart hur denna kritik närmare bestämt borde utformas. Min poäng är att Kierkegaards kritik ur det etiska perspektivet egentligen visar sig vara rätt ineffektiv. En kritik mot estetikern som har sin grund i den sinnliga empiriska världen torde vara en bättre argumentation.

4. Frågor om vilka metaetiska antaganden vi människor bör leva efter leder även in på filosofiska frågor kring personlig identitet. Mehl (2005) diskuterar personlig identitet som existentiell identitet. Jag påminner om att Kierkegaard hävdar att om man inte väljer så kommer man att förlora sig själv. Det betyder att om estetikern inte kan välja så kommer estetikern att förlora sig själv med nödvändighet! Vidare anser Kierkegaard att estetikern lever sitt liv i periferin av sin personlighet medan etikern har sökt och funnit centrum för sin identitet. Kierkegaard antar att människan har något evigt inom sig som bör samverka och integreras med den empiriska och sinnliga delen av ens identitet. Det eviga i människan är enligt Kierkegaard hennes odödliga själ som ”förtärs av tvingsot” om hon inte väljer och fastnar i den estetiska konstitutionen av personlig identitet. Människans identitet har djupast sett sin grund i det metafysiska Självet (MS) och inte i det empiriska Självet (ES), menar Kierkegaard. Men estetikern erkänner inte existensen

av ett MS. Estetikern lever sitt liv helt och hållet utifrån att man enbart existerar som ett ES. *Finns ett sådant metafysiskt Själv (MS)?* Kierkegaard har detta som ett teologiskt grundantagande som han inte argumenterar för. Jag har tidigare visat att det är ett koherent antagande med Kierkegaards filosofi i övrigt. Det är rimligt att inom ramen för Kierkegaards filosofi se MS som subjektet för val. Men att existensen av MS är en förutsättning för personlig identitet är problematiskt. Exempelvis har det lilla barnet personlig identitet även om det befinner sig i det estetiska stadiet. Den identitet som Kierkegaard ser som ideal bygger på resonemanget att anden inom människan har en drift till att förverkliga högre tillstånd. Kritiken mot den estetiska personliga identiteten framstår som spekulativ i många avseende. Existensen av anden och människans metafysiska Själv är två komplicerade begrepp som antas utan vidare ingår som metafysiska antaganden i kritiken mot estetikern. Mehl (2005) diskuterar ett fall av en basketcoach som lever ett harmoniskt liv och ett estetiskt liv med en estetisk identitet relativt oproblematiskt. Det är inte alls säkert att alla människor har behov av en etisk identitet som Kierkegaard hävdar. Många estetiker förefaller nöjda med båda sig själva och sitt liv (och många etiker missnöjda). För att framgångsrikt kunna argumentera för att sträva efter en högre personlig identitet behöver man visa att existensen av MS och relationen mellan MS och ES har den långtgående betydelse Kierkegaard (och även jag) gör gällande och det är problematiskt. Man skulle behöva visa att denna inre utveckling av ett mer differentierat MS har goda konsekvenser för den personliga identiteten. Problemet är att visa för estetikern vad som är goda skäl för att utveckla den estetiska identiteten till en etisk identitet. Man skulle behöva visa samband mellan MS och autonomi exempelvis. Man skulle behöva visa att utvecklingen av den estetiska identiteten skulle frigöra mer frihet och generera ett bättre liv. Detta är än så länge bara antaganden och hypoteser.

5. Det estetiska problemet innefattar även frågor om medvetandefilosofi. Människan har förmågan att vara medveten om sig själv. Hon kan överskrida sin egen medvetenhet och vara medveten om *att* hon är medveten och vara medveten om *vad* hon är medveten om. Det är med hjälp av denna transcendens som hon genomtränger och genomlyser sitt Själv för en inventering av dess medvetandeinnehåll. Jag menar att som konsekvens av Kierkegaards beskrivning av estetikern så har estetikern en annan utgångspunkt för detta perspektiv utifrån på sig själv än etikern. Jag menar att det vore rimligt att anta att estetikerns transcendentala Själv och etikerns transcendentala Själv skiljer sig åt. Etikern har differentierat sitt medvetande till en högre medvetandenivå enligt Kierkegaard och expanderat sitt medvetande till en förmåga att kunna omfatta större delar av sig själv och verkligheten. Kierkegaard menar att estetikern inte grundar sitt liv på den verkliga verkligheten utan på en alltför begränsad, empirisk, del av tillvaron. Estetikerns transcendentala Själv har således en närmare relation till sitt empiriska Själv än till sitt

metafysiska Självet och är inte genomskinlig för sig själv i samma höga grad som etikern. Estetikerns metafysiska Självet är fortfarande dolt för henne. Detta innebär även att relationen mellan det metafysiska Självet och evigheten existerar som en potentiell men icke verklig relation. Och motsvarande har etikerns transcendentala Självet en bättre etablerad relation till sitt metafysiska Självet, vilket gör henne i högre grad medveten om sig själv eftersom båda dessa aspekter av Självet blir transparenta. Denna skillnad får betydelse för etikerns respektive etikerns skilda medvetandefilosofiska förutsättningar till självkänedom. Jag menar att etikern inte har samma förutsättningar som etikern ur ett medvetandefilosofiskt perspektiv. Och igen hur kan etikern välja utifrån en aspekt av hennes Självet som är dold för henne? Så länge etikern saknar medvetenhet kan det inte vara tal om existensen av ett val. Frågan blir om etikern *kan* få denna medvetenhet. Principiellt tror jag att det vore möjligt att det empiriska Självet transcendentalt kan potentiellt utgöra subjekt för medvetandeakter om det metafysiska Självet. Men det är svåra frågor som kräver mer tankearbete. Det är helt klart svårare för en etiketer att observera den eviga aspekten av sitt Självet eftersom det skulle innebära ett helt nytt innehåll i hennes medvetande. En etiketer har glömt sitt högre väsen, skriver Kierkegaard. Jag vet inte när denna glömska inträffat. Det låter som att det lilla barnet kommer ihåg sitt högre väsen men att det kanske glöms då mängdförsjunkheten tar vid. Men om anden trots allt kan göra sig påmind vore det rimligt att anta att detta fenomen kan observeras av det empiriska Självet. Det är troligen detta steg i medvetandeutveckling som utgör ett viktigt steg för etikern; att ta språnget till ökad medvetenhet som i sin tur utgör förutsättningen för det etiska stadiet. Det verkar även principiellt möjligt att det metafysiska transcendentala Självet kan ha medvetenhet om det empiriska Självet medvetandehåll. Jag tror att det är så man bör tolka Kierkegaards självideal. Att det metafysiska Självet bör vara överordnat det empiriska. Detta rimmar väl med Kierkegaards kritik av etikern där det empiriska Självet står högst i rang istället för MS. Det innebär att man kan betrakta medvetandet som olika perspektiv (som delvis kan korsa varandra) där den metafysiska delen av Självet kan medvetandegöra den empiriska delen av Självet och där det empiriska Självet kan medvetandegöra den metafysiska delen av Självet. Jag menar att man ska förstå Kierkegaard så att denna expansion av medvetandet är möjlig och eftersträvningsvärd. Om allt detta är sant eller inte är en medvetandefilosofiskt komplicerad fråga. Den är relevant för problemet om vad som konstituerar en estetisk kontra etisk personlighet. Men ännu viktigare är att medvetenhet av detta slag ser ut att vara en nödvändig förutsättning för påståendet att etikern *kan* välja. Det innebär i så fall att detta problem är oundvikligt att lösa för att trovärdigt kunna hävda att varje människa står med nödvändighet inför att välja mellan det estetiska och etiska.

Förutsättningarna för estetikerns val av det etiska

Jag har svårt att förstå hur språnget mellan det estetiska och etiska stadiet kan ske så som Kierkegaard föreskriver att det bör ske. Jag har ovan gjort en probleminventering av den estetiska problematiken. Jag har visat olika filosofiska perspektiv som var och en i sig visar sig vara högst problematiska. Kierkegaard utgår från att det val som ska göras är möjligt att göra. Genomgången visar att det "kan" som förutsätter Kierkegaards normativa "bör" är förenat med åtminstone fem problematiska filosofiska perspektiv som karaktäriserar det "estetiska problemet". Ett gemensamt tema för dessa fem perspektiv är frågan om val. Därför kommer jag att fokusera på frågan om estetikern har ett val eller inte att välja det etiska.

Det är valet som förverkligar möjligheten från potentiell verklighet till aktualitet. Steget från det estetiska till det etiska förutsätter att estetikern förverkligar möjligheten till det etiska genom att estetikern väljer en *potentiell* verklighet som genom valet blir aktualitet. Förutsättningen för språnget till att leva etiskt är att *välja* det etiska, vilket Kierkegaard låter domaren argumentera för. Men hur kan en person som befinner sig i det estetiska stadiet välja att välja ett etiskt liv? Estetikern har inte den etiska livsåskådningen för det är ju den som ska väljas. De etiska valen borde ju komma efter att det etiska en gång har valts. Att välja etiskt för estetikern borde därför betyda etiskt i någon annan betydelse än i den betydelse det får då det etiska väl har valts. Jag påminner om att den valfrihet estetikern har är en estetisk frihet som skiljer sig från den etiska friheten. Frihet är en *qualité* hos det eviga, enligt Kierkegaard. En estetiker utvecklas, men av nödvändighet, och blir det vad hon omedelbart är. Någon sorts frihet har estetikern enligt Kierkegaard eftersom hon kan fatta estetiska val. Men den estetiska viljan är mindre fri än den etiska viljan. Det etiska är att välja sig själv genom att välja den punkt "varigenom hon blir vad hon blir". Det viktiga är inte vad som väljs utan att man väljer med patos, innerlighet och uppriktighet där hela ens person är engagerad på djupaste allvar. Förtvivlan skapar fördjupning i personligheten som leder fram till det livsavgörande allvar som Kierkegaard ser som förutsättning för att börja välja etiskt. Människan behöver således etablera det relationscentrum som skapar relationen till det eviga och det absoluta. När väl denna relation är etablerad väljer estetikern med den frihet som följer av hennes etablerade relation mellan det eviga i henne och evigheten. *Problemet är att valet att välja det etiska förutsätter vad just det valet ska leda till.* Estetikern bör välja etiskt men detta val tycks förutsätta den sorts frihet som estetikern saknar. Estetikern kan rimligen inte välja något som ännu inte finns och inte heller välja med något som inte finns (se punkter 1-5).

Kierkegaard tänker sig att alla tre huvudstadierna redan existerar i människan som potentiella möjligheter som genom progression kan bli verkliga. Man kan således förstå det val som estetikern borde göra som val av det *potentiellt* etiska. Men det vore i så fall ett annat val än att välja det etiska. Den valfrihet som står till buds vore att i så fall välja en möjlighet, vilket är något annat än att välja en aktualitet. Det verkar alltså inte möjligt för estetikern att välja det etiska som

aktualitet. Möjligen är det möjligt att välja som *potentialitet*. Men kvarstår inte samma problem? Förutsätter inte ett sådant val samma sorts frihet som valet ska leda till? Friheten begränsas ju av de estetiska värderingarna, enligt Kierkegaard. Det verkar som att Kierkegaard förutsätter ett nödvändigt villkor som inte är uppfyllt. Alltså även om man hävdar att valet gäller det *potentiellt* etiska så hjälper det inte. Och om inte förutsättningarna för estetikerns val är uppfyllt så faller resten av resonemanget eftersom det etiska valet både är ett nödvändigt och tillräckligt villkor i Kierkegaards normativa personlighetsideal.

Kierkegaard låter domaren säga att det viktiga valet är att *välja* att välja. Men det räddar inte resonemanget för även här uppstår samma problem om vad som föregår valet att välja. Men det är även en fråga om hur man ska förstå att välja att välja. Om man kritiskt läser domarens argumentation i del 2 ser man hur domaren sammanblandar olika betydelser av frihetsbegreppet. Det domaren förespråkar är ett *normativt* ideal. Han *vill* att människan ska vara något mer än en orsaksbestämd process. Han *vill* att människan ska skilja sig från djuren som saknar förmåga att förhålla sig fritt till tiden och till sin situation för att kunna välja en annorlunda inriktning. Han *vill* att människan ska ha möjligheter som djuren inte har och att människan ska vara begåvad med ögonblickets valmöjlighet som sätter henne i kontakt med evigheten. När domaren kritiserar A för hennes estetiserande livsstil är det ett normativt personlighetsideal som han argumenterar för i del 2. *Men man bör skilja mellan A:s frihet i normativ mening och A:s frihet i metafysisk mening*. Domaren har en mängd åsikter om vad A bör göra, vilket kan ses som en sorts retoriskt moraliserande. Men frågan är vilket val A har i ontologisk mening? Det ontologiska valet utgör en nödvändig förutsättning för den normativa betydelsen av frihet (analogt med att "kan" förutsätter "bör"). A har inte den sorts valfrihet som domaren gör gällande. Domaren är förmanande och föreskrivande men han har inte visat att A verkligen står inför de valmöjligheter som han gör gällande. Jag vill poängtera vad jag inledningsvis nämnde; att även om estetikern kan göra val i kraft av sin estetiska frihet är det en annan fråga i vilka situationen det föreligger en genuin etisk valsituation. Det Kierkegaard skriver om vad som kännetecknar den genuina etiska valsituationen är att "anden har mognat". Detta leder in i kunskapsmässiga problem om hur A kan veta att det föreligger en genuin valsituation. Det ligger nära till hands att betrakta domarens utläggning som en kristen retorik som bygger på klassiska religiösa teologiska antaganden vars (auktoritets) argument inte går att bedöma eftersom de inte redovisas i framställningen. Om det enbart är en uppsättning *normativa trosförställningar om valfrihet* som domaren anför betyder det att vi människor inte alls står inför ett genuint "Antingen eller val" mellan ett liv som estetiker eller etiker som domaren hävdar. Det verkar som att en närmare granskning av vilka val A har visar att domaren enbart kan hävda val i den betydelse av normativ betydelse som är moraliserande. Och att det är en dom över A (större delen av vanliga människor) utan sakliga grunder. En reflektion är hur det undermåliga livet som estetiker kan väljas av fri vilja. Det är väl klart att ingen skulle välja ett sämre alternativ om man verkligen var fri att välja.

Lösningen på det estetiska problemet

Lösningen på det estetiska problemet faller ut i två delar. Först kommer jag att presentera Kierkegaards lösning med min kritik och därefter mitt förslag till hur denna lösning borde modifieras.

Kierkegaards lösning på det estetiska problemet

Kierkegaard lösning är att välja det etiska etiskt. Men det verkar svårt att argumentera för den sorts frihet i metafysisk mening som utgör ett nödvändigt villkor för att välja det etiska etiskt. Frågan måste därför åter ställas om det verkligen är sant att estetikern saknar den sorts metafysisk frihet som utgör ett nödvändigt villkor för att välja det etiska etiskt? Det finns två nödvändiga villkor för att valfrihet föreligger: att det finns en uppsättning alternativa möjligheter att välja bland och att det är upp till oss vad vi väljer. Ursprunget till vårt val och handling ska finnas inom oss själva och inte i någon eller något annat över vilket vi inte har någon kontroll. Det är detta senare kriterium som Kierkegaard förutsätter och som ifrågasätts. Det har visats i ovan avsnitt att Kierkegaard inte skiljer på olika innebörder av begreppet valfrihet. Det klander som domaren utsätter A för visar vid en närmare kritisk granskning vara ett moraliserande klander över A då Kierkegaard låter domaren använda en normativ innebörd av begreppet valfrihet som förefaller sakna genuina motsvarande verkliga förutsättningar. Kierkegaard är även motsägelsefull i det att han samtidigt hävdar att estetiska värderingar begränsar As valfrihet och att A kan välja det etiska etiskt. Enligt kriteriet ovan har inte A kontroll över sina estetiska värderingar. Det kan således inte vara upp till A vad han väljer och då står inte A inför ett fundamentalt val (Antingen eller – valet) som Kierkegaard antar. Men *även om* A har den fria vilja som domaren gör gällande så följer inte den normativa slutsats som domaren drar. Domaren pekar på psykiska lidanden och att A förlorar chansen till viktiga insikter om existensen av det eviga och om verkliga dimensioner av tillvaron bortom vår empiriska värld. Men allt detta är metafysiska påståenden som i sig inte utgör giltiga *värdepremisser* för det *normativa* resonemang som domaren ansätter A med. Det följer inte av hur någonting föreligger i metafysisk mening hur det bör vara i normativ mening. Detta är ett resonemang som är analogt med Humes lag som är en väletablerad värdeteoretisk doktrin. Det man kan konstatera är att Kierkegaard använder valfrihet *både* som ett normativt *och* metafysiskt begrepp. Det är denna sammanslagning av termen valfrihet i två betydelser som leder tanken fel. Metafysiska och normativa innehåll i samma begrepp gör det problematiskt att skilja ut vilka normativa argument som talar för det etiska livet. Det är inte självklart att det etiska livet bör väljas framför det estetiska livet. Domaren förutsätter att de förlorade insikterna är värdefulla och detta är dolda värdepremisser. Min poäng är att även om dessa insikter vore sanna så följer det inte av detta hur man bör leva. Detta problem hänger samman med vad jag tidigare påpekade om Abraham och Isak. Även om Gud finns, följer inte hur människan bör handla. Kierkegaard, hävdar jag,

förutsätter en teologisk grundval för den normativa etiken där den normativa relevansen antas utan att skäl anges.

En annan aspekt på sammanslagningen av normativa och metafysiska innehåll i samma begrepp är följande: Kierkegaard hävdar att det finns en sorts naturgiven grundläggande strävan hos människan till en moralpsykologisk utveckling genom stadierna för att slutligen bli en ”sann kristen”. Men att den viktigaste förutsättningen för denna utveckling är att den bygger på fria val att välja sig själv, inte att skapa sig själv. Värdet av valet är att man åstadkommer denna utveckling som man bör följa men med sin fria vilja. Hur kan man vara fri om det samtidigt är vad man *ska* välja? Kierkegaard hävdar att om man inte väljer att välja på detta vis så väljer man att leva resten av sitt liv i förtvivlan. Detta hänger inte ihop. Frihet i Kierkegaards mening blir ett märkligt normativt imperativ.

En annan viktig förutsättning för att kunna välja det etiska etiskt är den inre utveckling som följer med att ”anden” utvecklas. Med tiden tänker sig Kierkegaard att anden mognar. Denna inre ande som vaknar upp från att existera som ”omedelbar” och ”drömmande” till en längtan efter högre mening i tillvaron och kännedom om sig själv som ande. Denna ande, oberoende av om den finns eller inte, är något estetikern inte råar över. Snarare verkar det vara en självgående andlig inre utvecklingsprocess som jag bör underkasta mig och bana väg för. Och då föreligger inte det andra kriteriet för fri vilja. Men även om Kierkegaard har rätt i sina andliga metafysiska antaganden verkar språnget mellan det estetiska och etiska snarare bättre beskrivas som ett resultat av en inre andlig *nödvändig* utvecklingsprocess som man inte har kontroll över. Det etiska stadiet verkar i så fall *orsakas* av det estetiska. Man kan invända och hävda att utvecklingen leder fram till valet mellan det etiska och estetiska. Men min poäng är just denna att valet inte kan ske eftersom anden inte är inom kontroll för estetikern.

Det tycks vara det psykiska lidandet främst som ”personlighetens förtvivlan” som *orsakar* ett förändrat förhållningssätt snarare än en personlig längtan efter det absoluta. Estetiska val står mellan det goda och det onda med avseende på lust och lidande. Rimligen väljer snarare estetikern lust framför lidande, men det är ett val inom det ändliga, resonerar Kierkegaard och därför väljer hon indirekt förtvivlan. Denna förtvivlan är en ”estetisk förtvivlan”. Det är inte det etiska som väljs utan det valda är snarare en *riktning* bort från lidandet, vilket är en estetisk kategori. Enligt Kierkegaard måste det etiska valet föregås av en personlig utvecklingsprocess som ett resultat av hur valet väljs. Det är orimligt att påstå att estetikern kan välja något som per definition ligger utanför estetikers kunskapsområde. Det handlingsalternativ som Kierkegaard förutsätter existerar inte för estetikern. Estetikern har inte kunskap om existensen av det eviga i Självvet som Kierkegaard skriver. Om Kierkegaard har rätt vad gäller existensen av en möjlig relation mellan något evigt giltigt i vår personlighet och denna metafysiska dimension bortom vår empiriska sinnliga värld kan estetikern inte svara på. Den argumentation som är central hos

Kierkegaard för det eviga är att det måste finnas för att kunna välja det annars vore valet inte sant. Men det ter sig för mig som ett cirkelargument. Det förutsätter vad som ska visas. Istället visar det att argumentationen enbart är normativt tom i betydelsen moraliserande därför att även om det vore så att Kierkegaard har rätt i många av sina skarpa observationer av hur människans själliv är beskaffat så följer inte hans (via domaren) normativa idéer om människolivets mål och mening i kraft av dessa observationer. Kierkegaards normativa livsfilosofi förblir i mångt och mycket trosfrågor. Hans filosofi innehåller många primitiva faktorer som gör den otillgänglig. Men det gör den inte ointressant eller värd att avvisa - snarare bör den modifieras.

Förslag till modifiering

Den metafysiska värld han kallar för den eviga dimensionen som finns bortom den sinnliga empiriska världen kan ses som en direkt analogi till Platons uppdelning av idévärld och sinnevärld. Kierkegaard tänker sig att MS är personlighetens nav och medlet till den frihet som möjliggör och konstituerar valet. Förmåga att välja, inte *vad* som ska väljas. Det valda är människans personliga ansvar. Kierkegaard hävdar vidare att man bör söka detta nav för det *etiska* valet inom personligheten och klargöra dess förhållande till ES. Detta är ett inre skeende som sker parallellt med ett yttre analogt skeende att välja mellan en estetisk eller etisk livsföring. Här gör Kierkegaard ett viktigt normativt påpekande. Det verkar riktigt att se människans existentiella förtvivlan som potentiellt konstruktiv snarare än att enbart betrakta den som ett negativt intrinsikalt värde. I modern tid finns klinisk praxis som styrker Kierkegaards påstående om positivt instrumentellt värde av att förtvivla på rätt sätt. Kierkegaard har troligen även rätt i att upprepade val att "välja sig själv" (repetition) i denna metafysiska bemärkelse skapar en förstärkt autonomi och känsla av autenticitet.

Kierkegaard beskriver komplicerade samband inom Självet betraktat som ett relationscentrum av synteser. Analysen visar att det är sambandet mellan det empiriska självet (ES) och det metafysiska självet (MS) som är värt att undersöka vidare. Enligt Kierkegaard är MS den eviga delen inom personligheten som står i ett interaktivt samband med ES som har sin funktion i den ändliga, profana världen underkastade nödvändighetens villkor. Men det är MS som är den aspekt av detta relationscentrum som står i förbindelse med det absoluta och som utgör den del av Självet som inte är förgängligt och underkastat nödvändighetens villkor. MS är den punkt inom oss själva som utgör subjektet för relationen till det absoluta. Att MS är den punkt inom oss själva som därför utgör ursprunget för det fria valet är ett påstående som är koherent med övriga påståenden. Om Kierkegaard har rätt i denna beskrivning av inbördes relationer inom Självet, skulle det i så fall satisfiera det andra villkoret för fri vilja: att vi har *ursprunget* till valet inom oss själva. En precisering av detta ursprung är MS.

Hur kan man framgångsrikt argumentera för existensen av MS? Om man går med på att människan har fri vilja och att det finns ett subjekt för valet borde man som jag ser det gå med på att MS existerar. Tidigare i uppsatsen skrev jag att det är rimligt att dela upp subjektet i en del som är subjekt för ens sinneserfarenheter (ES) och ett subjekt för valet (MS). Skälet till detta var att erfarenhet och val är olika saker. Om man tänker sig att subjektet växer fram gradvis hos människan förefaller det för mig vara det empiriska subjektet som växer fram i takt med ens erfarenheter. Kierkegaard förutsätter att MS existerar i någon form med människans tillblivelse. Med Kierkegaards språkbruk är anden drömmande i det lilla barnet men med tiden mognar den för att fatta sitt första val. Det verkar rimligt att anta att det finns *något subjekt* som finns för att göra detta första val. Vilket subjekt kan göra detta första val innan det empiriska Självvet finns? Om det finns ett ”första subjekt” för det första valet innan existensen av det empiriska Självvet verkar det rimligt att hävda existensen av MS. Sartre som var en flitig läsare av Kierkegaard blev berömd på de bevingade orden att ”existensen föregår essensen”. Men jag skulle i polemik mot Sartre och i samförstånd med Kierkegaard tvärtom hävda att *essensen* föregår existensen.

Till skillnad från argumentation i värdefrågor är det problematiskt att ge argument för ontologiska påståenden i betydelsen *metafysiska* påståenden. Per definition ligger metafysiska frågor bortom räckvidden för vad som är möjligt att avgöra på empirisk nivå. Och frågan är om det är möjligt att argumentera via tanken, vilket Kierkegaard själv var djupt skeptisk till. Kierkegaard hävdar som bekant att de ”subjektiva sanningarna” är viktigare än de ”objektiva sanningarna”. Men även om Kierkegaard anser att det är omöjligt att ha kunskap om Guds tankar så verkar han ändå hävda övriga metafysiska påståenden med sanningsanspråk.

Mitt förslag är att omvandla *alla* metafysiska påståenden till trosfrågor (inte bara frågan om Gud). Istället för att göra metafysiska påståenden bör dessa påståenden omarbetas till stipulativa välgrundade trosföreställningar. Argumentet är att det är ett mer fruktbart synsätt. Vi kan inte avgöra den ontologiska frågan om Kierkegaards metafysiska frågor. Det är bortom vår förmåga för sanningsanspråk. Istället bör vi rikta in oss på att skapa en välgrundad epistemisk plattform i betydelsen ”fruktbar tro” som Kierkegaards filosofi kan stimulera envar till att utveckla. Kierkegaards syn på MS och frihet kan generera fruktbara trosföreställningar om hur vi kan använda frihet i epistemisk betydelse som medel för att skapa egna liv (leva sin egen sanning) genom självständiga val oberoende de faktuella metafysiska omständigheter vi befinner oss i. Distinktionen mellan ES och MS är ett exempel på ett kvalificerat epistemiskt resonemang som torde öka *upplevelsen* av personlig frihet och av att välja riktning i våra liv. De flesta av oss föredrar tron på frihet att välja inriktning för vårt eget liv. Estetikern kan således genom god argumentation bli övertygad om att välja en etisk livsåskådning oberoende de faktuella metafysiska omständigheterna. Min poäng är att för etikern borde en argumentation på epistemisk nivå räcka för att välja det etiska. Om etikern tror att det finns ett val att göra är det en mer fruktbar väg att gå än den att övertyga etikern om vilka metafysiska förutsättningar för

valet som föreligger. Språnget mellan det estetiska och etiska bör således betraktas som en fråga om tro, eftersom den metafysiska vägen verkar svårframkomlig. Estetikern kan även kritiseras ur estetisk synvinkel, vilket visades tidigare i uppsatsen.

Jag menar att Kierkegaards kritik av estetikerns oförstånd kan förstås som att estetikern i onödan har reducerat sitt självbegrepp till att enbart vara ett ES. Denna syn på personlig identitet är inte fruktbar och leder till oegentliga val. Vi borde välja *som om* MS finns. Kierkegaard anser att estetikern gör sina val med avseende på relativa värden och inom sfären för det ändliga vilket begränsar hennes frihet. Jag hävdar att tron på värderealismen är mer fruktbar. Det är först när människan har nått insikten om sin ”fria odödliga ande” och sitt MS som centrum för sin personlighet som hon har verklig tillgänglighet till valfrihet genom tron på den eviga dimensionen och frihetens rike. Kierkegaard hävdar att MS på samma gång är ens verkliga själv och sitt ideala själv. Estetikern lever ett ”herrelöst liv” som inte funnit sin personlighets kärna. MS har således både en metafysisk och normativ funktion för Kierkegaard. När en människa tar fullt personligt ansvar för sitt liv visar det enligt Kierkegaard att hon valt etiskt. Det etiska är det ”varigenom en människa blir vad hon blir”, skriver Kierkegaard. Denna punkt ”varigenom hon blir” kan beskrivas som MS. Om våra intentioner utgår enbart från ES har vi inte mycket praktisk frihet enligt Kierkegaard eftersom vår existens då är underställd nödvändighetens villkor. Om man även betänker att vår identitet är kontextuellt betingad innebär det att om vi lever i ett *estetiskt sammanhang* finns risken att det skapas en ”kinesisk mur” mellan MS och ES. Denna tanke hänger samman med inledningen om social konformism och mängdförsjunkhet. Det utmärkande för estetikern är att genomskinligheten för sig själv saknas. Men om estetikern istället genom reflektiv självmedvetenhet hittar den punkt inom sig som kan kallas MS vinner hon mer personlig frihet om hon blir *epistemiskt* (inte metafysiskt/ontologiskt) övertygad (välgrundad tro) om dess praktiska fruktbarhet.

I praktiken innebär detta två skilda förhållningssätt sett som ett val mellan två fundamentalt olika livsåskådningar: antingen väljer man att leva med övertygelsen om att personlig identitet konstitueras av ett MS *och* ett ES, eller enbart ett ES. Detta är en precisering av antingen eller valet. Men den normativa frågan vad man bör välja är upp till var och en.

Referenslista

- Bergström, L. (1997). *Värdeteori*. Stockholm: Thales.
- Carlisle, C. (2006). *Kierkegaard – A guide for the perplexed*. London: Continuum.
- Kierkegaard, S. (1977). *Skrifter i urval*. Stockholm: Wahlström och Widstrand.
- Kierkegaard, S. (2002). *Antingen eller del 1*. Önnköping: Nimrod.
- Kierkegaard, S. (2002). *Antingen eller del 2*. Önnköping: Nimrod.
- van Deurzen, E. (2003). *Vardagens mysterier: existentiella dimensioner inom psykoterapin*. Lund: Studentlitteratur.
- Hannay, A. (2001). *Kierkegaard – A Biography*. Cambridge: Cambridge University Press
- Mehl, P.J. (2005). *Thinking through Kierkegaard; existential identity in a pluralistic world*. Chicago: University of Illinois Press
- Koskinen, L. (1980). *Tid och Evighet hos Sören Kierkegaard*. Lund: Doxa.
- Simonsson, I. (2002). *Kierkegaard i vår tid*. Stockholm: Themis förlag
- Stendahl, B.K. (1980). *Sören Kierkegaard*. Stockholm: Atlantis.
- Tännsjö, T. (2000). *Grundbok i normativ etik*. Stockholm: Thales.
- Watts, M. (2003). *Kierkegaard*. Oxford: One world publications.